

Ritam - element života i rada u waldorfskom dječjem vrtiću

Juran, Doris

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:189:053588>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Teacher Education - FTERI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI

Doris Juran

Ritam – element života i rada u waldorfskom dječjem vrtiću

ZAVRŠNI RAD

SVEUČILIŠTE U RIJECI
UČITELJSKI FAKULTET U RIJECI
Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Ritam – element života i rada u waldorfskom dječjem vrtiću
ZAVRŠNI RAD

Predmet: Alternativni programi

Mentor: Vesna Katić, prof. viši predavač

Student: Doris Juran

Matični broj: 0119051337

U Rijeci,
Rujan, 2023

Sažetak: *Waldorfska pedagogija je pedagogija koja se temelji na radu i učenju Rudolfa Steinera. Jedan od osnovnih elemenata organizacije rada u waldorfskim dječjim vrtićima je ritam. Ritam u odgojno-obrazovnom radu predstavlja izmjenu suprotnosti čime se stvara harmonija. Takav način rada djeci omogućuje stvaranje osjećaja sigurnosti i pouzdanosti, a ritam se u radu prikazuje kroz dnevni, tjedni i godišnji ritam rada s djecom. U waldorfskim dječjim vrtićima odgajatelji ne slijede strogo određeni nastavi plan i program, već se rad provodi na temelju godišnjeg ritma prirode.*

Ključne riječi: *dječji vrtić, waldorfska pedagogija, ritam*

Summary: *Waldorf pedagogy is a pedagogy based on the work of Rudolf Steiner. One of the basic elements of work organization in Waldorf kindergartens is rhythm. In educational work rhythm represents the exchange of opposites which creates harmony. Such a way of working enables children to create a feeling of safety and reliability, while the rhythm is shown through the daily, weekly and annual rhythm of working with children. In Waldorf Kindergartens, educators do not follow an specific teaching plan and program, so their work is based on the annual rhythm of nature.*

Keywords: *kindergarten, Waldorf pedagogy, rhythm*

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Ritam	2
3. Waldorfska pedagogija.....	4
3.1 Rudolf Steiner	4
3.2 Antropozofija	5
3.3 Temeljna pedagoška načela waldorfske pedagogije	7
3.4 Organizacija života i rada u waldorfskom dječjem vrtiću	11
3.4.1 Uređenje prostora i igračke	12
3.4.2 Kolo.....	13
3.4.3 Slobodna igra.....	14
3.4.4 Slikanje i druge umjetničke djelatnosti	16
4. Ritam u waldorfskom dječjem vrtiću	18
4.1 Dnevni ritam	18
4.2 Tjedni ritam.....	20
4.3 Godišnji ritam	21
5. ZAKLJUČAK.....	28
6. LITERATURA	30

1. Uvod

Ritam i ponavljanje su pojave koje nas svakodnevno okružuju u svim aspektima života, pa tako i u odgojno-obrazovnom radu. U odgojno-obrazovnom radu koji se temelji na waldorfskoj pedagogiji i radovima Rudolfa Steinera ritam ima važnu ulogu te se pojavljuje u nekoliko oblika (dnevni, tjedni, godišnji ritam). Razlog odabira ove teme bio je fasciniranost ritamom kao elementom života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima od prvog susreta s waldorfskom pedagogijom, a zainteresiranost o ovoj temi dodatno je porasla s njenim daljnim proučavanjem. Naučeno je potaknulo na daljnje razmišljanje o korištenju i prikazivanju ritma kao elementa u svakodnevnom radu u waldorfskom dječjem vrtiću te na daljnje proučavanje njegove važnosti u spomenutoj pedagogiji. Ritam u ovom kontekstu zanimljiv je zbog svoje jedinstvenosti u ovoj pedagogiji, načinu na koji se on prikazuje, ali i zbog učinka koji ima na djecu. U ovom radu tema ritma kao elementa života i rada u waldorfskom dječjem vrtiću biti će prikazna kroz pregled života i rada Rudolfa Steinera kao utemeljitelja waldorfske pedagogije, pregleda osnovnih elemenata waldorfske pedagogije te detaljniji prikaz ritma, dnevnog, tjednog i godišnjeg, na koji se ovaj rad fokusira.

2. Ritam

Ritam je pojam koji se najčešće povezuje samo s glazbom, no taj se naziv pojavljuje i u drugim znanstvenim područjima poput lingvistike, likovne kulture, biologije, fizike, psihologije, u prirodi kao što je izmjena godišnjih doba, ali i u odgoju i obrazovanju. Leksikografski zavod Miroslava Krležje ritam definira kao „*ponavljanje određenih pojava u pravilnim vremenskim razmacima*“¹, a sama riječ dolazi od latinskog *rhythmus* što znači takt, odnosno mjera vremena.

Ritam je jedan od osnovnih dijelova glazbenog izražavanja, a označava organizaciju vremena u glazbi koja se stvara zbog različite naglašenosti i duljine trajanja nota. U glazbenom ritmu veliku ulogu imaju i pauze, odnosno stanke. (Šamanić, 2011) Važnost ritma u glazbi može se pronaći već u mezopotamskim kulturama, preko Antike, srednjeg Vjeka, renesanse, baroka, a nastavlja se i do danas.

U lingvistici ritam je jedan od neleksičkih sredstava izražavanja, kao i idiolingvističkih vrednota govornog jezika. Pod ritmom se u lingvistici najčešće smatra određena pravilnost pojavljivanja jezičnih elemenata. Svaki jezik ima svoj karakteristični ritmički sustav koji se razlikuje od svih ostalih jezika. (Guberina, 1986)

U likovnoj kulturi ritam predstavlja jedan od kompozicijskih načela od kojih se sastoji likovni jezik. To je element umjetničkog djela koji se ponavlja ili izmjenjuje s drugim elementom slijedeć određen algoritam, odnosno uzorak ponavljanja. To na primjer može biti drvored na slici, učestala alternacija crnih i bijelih kvadrata, ukrasi na stupovima građevine koji se ponavljaju itd.²

Pod ritmom se u biologiji podrazumijeva ritam života i smrti, izmjene godišnjih doba, dana i noći, ali i biološki ritam čovjeka. Biološki ritam ili bioritam je svaka ciklička promjena koja može biti unutrašnji i vanjski ovisno o tome je li kontroliran unutarnjim sustavom ili vanjskim podražajem koji je usklađen s unutarnjim ciklusom.³ Biološki ritmovi imaju važne funkcije u organizmu poput optimalizacije prijeko potrebnih aktivnosti koje organizam izvršava i funkcije da organizam funkcionira neovisno o njegovoj svijeti.⁴

Ritam se u odgoju i obrazovanju prezentira kao kontinuirana izmjena sati unutar dana, učenja i ispita, nastave i vikenda, školske godine i praznika. U ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju najčešće ne postoji strogi raspored, a samim time i ritam koji se ponavlja. Određene odgojno-obrazovne skupine imaju vrijeme koje je posebno određeno za „jutarnji krug“, odlazak na vanjsko područje vrtića itd., no to nije strogo određeno te ponajviše ovisi o odgajateljima u toj odgojno-obrazovnoj skupini. U tradicionalnom dječjem vrtiću određeni su vrijeme dolaska, odlaska, doručka, užine, ručka, marende i popodnevnog odmora, no ne postoji određeni raspored koji ovisi o danu u tjednu, mjesecu ili godini. (Silveira Barbosa, 2013)

¹ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=52994>

² <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/ritam.htm>

³ <https://ergo.human.cornell.edu/studentdownloads/DEA3250pdfs/biorhythms.pdf>

⁴ <https://vk-spy.ru/bs/sport-and-active-recreation/chtotakoe-biologicheskie-ritmy-cheloveka-ritmichnost-v-biologii-znachenie/>

3. Waldorfska pedagogija

Waldorfska pedagogija je pedagogija koja je zasnovana na učenju i radu Rudolfa Steinera te antropozofiji, a u njenoj osnovi je odgoj i obrazovanje čovjeka u cjelini. Jedan od temeljnih elemenata waldorfske pedagogije je i ritam i ponavljanje, što ima veliku ulogu u organizaciji odgojno-obrazovnog rada u dječjim vrtićima čiji se rad temelji na waldorfskoj pedagogiji. Kako bi se u potpunosti razumijela važnost ritma u ovom alternativnom programu odgoja i obrazovanja, potrebno je upoznati se i s drugim elementima waldorfske pedagogije.

3.1 Rudolf Steiner

Rudolf Steiner rođen je 1861. godine u mjestu Kranjvcu u Hrvatskoj (tadašnja Austro-Ugarska). Već je su svome djetinjstvu postao spreman za život u praktičnom smislu pa ga nije zanimalo vlastito obrazovanje. Velik je interes pokazao za okruženje oko sebe, što su u toj dobi bili kolodvori pošto mu je otac bio željeznički službenik. Velik utjecaj na njegov život imala je i Katolička crkva te je svojim radom pokušao povezati i spojiti duhovnost i prirodne znanosti. (Seitz i Hallwachs, 1997) Tijekom svoga života bavio se različitim znanostima i tematikama, pa je tako studirao matematiku i prirodne znanosti, dobio doktorat iz područja filozofije, velik doprinos dao je pedagogiji, projektirao je zgrade, držao predavanja, pisao rasprave i drame i još mnogo toga. (Matijević, 2001) „*Nastojao je na cjelovit način spoznati svijet i čovjeka ne držeći se pojedinačnih znanstvenih disciplina.*“ (Seitz i Hallwachs, 1997: 115) Početak njegove fascinacije s pedagogijom započinje kada se nakon studija zaposlio kao odgajatelj, odnosno privatni učitelj desetogodišnjem djetetu s posebnim potrebama. Nakon samo dvije godine dječak se uspio upisati u gimnaziju, a na kraju je postao liječnik. Nakon toga počeo se baviti filozofijom te je u duhovnim znanostima pokušao primijeniti metode koje se najčešće koriste u prirodnim znanostima, metode koje su jednoznačne, egzaktno određene i detaljne. Povezanost duhovne i prirodne znanosti pronašao je u radovima filozofa Goethea koje je kasnije pomogao prikazati svijetu. Zahvaljujući

svojim stavovima i predavanjima pozvan je da postane glavnim tajnikom novoformirane njemačke sekcije teozofskog društva. Do otprilike polovice svoga života (35. godine) Steiner je smatrao da je više prisutan u duhovnom svijetu, a na vanjski, fizički svijet gledao je kao na dio svijeta koji mu je teško tumačiti. No, tada je spoznao da su osjetila, koja se nalaze u vanjskom svijetu, zapravo jedan od važnih „ulaza“ u duhovni svijet što mu je omogućilo da postane „članom obiju svjetova“. Tada je započeo držati predavanja o svojim pogledima na svijet, a 1902. godina označava trenutak „rođenja“ antropozofije. Iako Steiner nije prvi osmislio taj pojam, jer se on koristio od 16. stoljeća, on ga je objasnio na novi način te je svoj pristup prvi put iznio u svojoj knjizi „Teozofija“. Nakon toga je nastavio s proučavanjem i promoviranjem antropozofije, a Antropozofsko društvo osnovao je 1913. godine. Kako bi stvorio mjesto gdje Društvo može raditi i poučavati, izgradio je prvi Goetheneum. U to je vrijeme osmislio i euritmiju, što predstavlja umjetnost kretanja i izražavanja. „Odgoj djeteta promatran preko duhovnih znanosti“, Steinerovo djelo koje se bavi odgojem i pedagoškim problemima nastalo je 1907. godine, a prva waldorfska škola nastala je 1919. godine u Stuttgartu kada je Steiner svoje učenje prenosio radnicima tvornice cigareta Waldorf-Astoria koje je zaintrigirao te se njegove metode željeli „isprobati“ na svojoj djeci. Na temelju Steinerova poučavanja i waldorfskih škola otvoreni su i waldorfski dječji vrtići te je započelo obrazovanje odgajatelja za rad u tim vrtićima. Steinerovo učenje je postajalo sve popularnije u Njemačkoj, ali i inozemstvu, no s time su došli i protivnici pokreta zbog kojih je prvi Goetheneum izgorio. Steiner sljedeće godine, 1923., osnovao Opće antropozofsko društvo, a dvije godine kasnije započeo s izgradnjom nove zgrade Goetheneuma, no nažalost, prije njegova završetka izgradnje Steiner je teško obolio i umro 1935. u Dornachu. (Seitz i Hallwachs, 1997)

3.2 Antropozofija

Antropozofija dolazi od grčkih riječi „antropo“ i „sofia“ što znači ljudska mudrost ili znanje o ljudskom biću. To je duhovno znanstveno istraživanje u području filozofije koje je promovirao Rudolf Steiner, a svoje temeljne pretpostavke i mišljenja je prvi puta objavio u svojoj knjizi „Teozofija“. Antropozofija je znanost koja smatra da je čovjek sastavljen od 3 dijela, tijela, duše i duha, te je građanin 3 svijeta. „*Svojim tijelom pripada svijetu koje opaža tijelom; svojom dušom gradi vlastiti svijet; duhom mu se objedinjuje svijet, uzvišen nad oba spomenuta.*“ (Matijević, 2001: str. 58) Tijelo čovjeka srodno je sastavu minerala (neživi svijet), no ono što ga razlikuje od njih je sposobnost rasta i razmnožavanja, što dijeli sa svim živim bićima, biljkama i životinjama. Samo tijelo je sastavljeno od četiri dijela: fizičko, eteričko, duševno tijelo i JA. Fizičko tijelo je kod svih ljudi jednako po svojem kemijskom sastavu te označava ponavljanje svojih predaka (reinkarnacija). U antropozofiji važni su i pojmovi reinkarnacije i karme koji se spominju u starom, istočnjačkom vjerovanju, ali i učenju brojnih filozofa. Pod reinkarnacijom se podrazumijeva ponovno rađanje, odnosno „*nakon tjelesne smrti duša prolazi kroz fazu objašnjenja i učenja u duhovnom svijetu i tada se utjelovljuje opet u nekom tijelu na Zemlji.*“ (Seitz i Hallwachs, 1997: 121) Steiner smatra da se svatko rađa sa sudbinom koja je otprije određena kao i s ukupnim iskustvom koje je sakupio u prijašnjim životima. Na pojam reinkarnacije nadovezuje se pojam karme koji predstavlja „*učenje da se naš sadašnji život i sudbina osnivaju na djelima što smo ih počinili u nekom svom prijašnjem životu, odnosno da neki naš budući život ovisi o djelima kakva sada činimo.*“ (Matijević, 2001: 59) Nadalje, eteričko ili životno tijelo (duh) je tzv. životna snaga koja utječe na rast i razvoj fizičkog tijela te ga imaju ljudi, biljke i životinje. Astralno tijelo (duša), koje se još naziva i osjećajno tijelo, posjeduju ljudi i životinje. Ono povezuje dva prijašnja tijela, fizičko i eteričko te je nosioc emocija, npr. radosti, strasti, žudnje, ali i instinkata i boli, a sastavljeno je od obojenih slika koje se pomiču. Posljednji dio od kojeg se sastoji tijelo je JA tijelo koje ima samo čovjek (niti jedna druga vrsta), a upravo ono djeluje na sve ostale dijelove. Steiner smatra da nisu svi dijelovi u istoj mjeri razvijeni od početka, nego se oni razvijaju postepeno pa on govori o 3 rođenja. Razvoj čovjeka se odvija u sedmogodišnjim razdobljima, a svakim rođenjem počinje sljedeće sedmogodišnje razdoblje. Antropozofija kao znanost nije temelj waldorfske pedagogije, no ona se spominje kao dio

njezinog sadržaja te su temeljna načela pedagogije i antropozofije vrlo slična. (Seitz i Hallwachs, 1997)

3.3 Temeljna pedagoška načela waldorfske pedagogije

„Načela su vodeće smjernice za djelovanje, odnosno za organizaciju nastavnog procesa. [...] U pravilu se načela odnose na spoznaje o aktivnosti učenika, jasnoćom u nastavi, izboru sadržaja učenja, odnosu učenika i učitelja, rezultatima učenja i drugim važnim pitanjima unutarnje organizacije nastave, to jest odgojno-obrazovnog procesa.“ (Matrijević, Bilić, Opić, 2016: 151) U svakoj se pedagogiji, pa tako i waldorfskoj, odgojno-obrazovni rad temelji na određenim načelima. Waldorfska pedagogija temelji se na sedam osnovnih načela, a to su strahopoštovanje prema duhovnom podrijetlu čovjeka, odgoj onoga što dijete donosi sa sobom, temperamenti, sedmogodišnja razdoblja, sveobuhvatno shvaćanje, osposobljavanje osjetila i samoodgoj odgajatelja.

Jedan od temeljnih načela waldorfske pedagogije je strahopoštovanje duhovnog podrijetla djeteta. Ukoliko se novorođenče smatra kao individua koja se reinkarnirala i ima određenu kontinuiranost, sudbinu koju slijedi iz duhovnog svijeta, trebali bi na njega gledati poštujući njegova iskustva iz prijašnjih života. *„Ne treba pokušavati da se preko odgoja i prema vlastitim planovima djetetu nešto usadi, nego treba oslušivati pravu prirodu djeteta.“* (Seitz i Hallwachs, 1997: 125) Dakle, na odraslima je da osiguraju okolnosti, odnosno okruženje koje će dijete poticati na razvijanje vlastite individualnosti i općenito prirodni razvoj. Odgajatelj bi se trebao na duhovnoj razini povezati s djetetom tako da nadilazi teorijske uvjete odgoja i vještine, mogućnosti i moguće teškoće na koje nailazi. (Seitz i Hallwachs, 1997)

Sljedeće načelo kojim se vodi waldorfska pedagogija je odgoj „onoga što dijete donosi sa sobom“. To podrazumijeva da odgajatelj promatra svako dijete, njegove sposobnosti i ono što bi bilo dobro i korisno za njegov razvoj i cjelokupni život te na temelju toga poduzima određene pedagoške mjere i korake. Steiner smatra da čovjekova duhovnost povezuje

njegovo nasljeđe i okolinu u kojoj se nalazi, a takvim učenjem sva djeca, neovisno o tome jesu li posebno nadarena, prosječna ili ispodprosječna, dobivaju od odgajatelja upravo ono što je njima potrebno. (Seitz i Hallwachs, 1997)

Treće temeljno načelo su temperamenti koji se raspodijeljeni ovisno o tome kako su elementi vatre, vode, zraka i zemlje u njima raspoređeni i zastupljeni. Temperamenti ili karakteri opisuju se pomoću duhovne znanosti i odnosa između dijelova bića, a smatraju se niti koja spaja sve elemente waldorfske pedagogije. Podijeljeni su na 4 vrste temperamenata: melankolik, kolerik, sangvinik i flegmatik. „*Rudolf Steiner opisuje da kod melankolika (zamišljen, iznutra jak, sklon dubokom razmišljanju) prevladava u djelovanju njegovo ja, kod kolerika (iznutra jak, lako se uzbudi, brzo se naljuti) prevladava astralno tijelo, kod sangvinika (iznutra je slabiji, lako mu je skrenuti pažnju, površan) prevladava eterično tijelo i kod flegmatika (iznutra je slab, miran je i lijen, sklon je nepokretnosti) prevladava fizičko tijelo.*“ (Seitz i Hallwachs, 1997: 127) Također smatra da se djetetov stvarni temperament stvara tek oko sedme godine života, a do tada u svakom djetetu prevladava sangvinik. U waldorfskoj pedagogiji mišljenje je da se istim karakteristikama koje dijete posjeduje (vrsta temperamenta) treba prema njemu odnositi, odnosno pružiti. (Seitz i Hallwachs, 1997)

Iduće temeljno načelo waldorfske pedagogije su sedmogodišnja razdoblja. Steiner navodi 4 sedmogodišnja razdoblja koja započinju svakim rođenjem dijelova bića. Fizičkim rođenjem tijela započinje prvo sedmogodišnje razdoblje koje traje do ispadanja mliječnih zubiju. Prvo sedmogodišnje razdoblje obilježava upotreba osjetila kojima dijete upija i proučava sve oko sebe. (Seitz i Hallwachs, 1997) Zbog toga je iznimno važno, koliko god možemo, pažljivo birati dojmove koje dijete susreće u tom razdoblju jer svaki dojam i zapažanje koje dođe do djeteta ulazi duboko u njega, a potom se pojavi u djetetovu ponašanju. Na odraslima, ali i svima drugima koji okružuju dijete, je da ulažu napor dati „dobar“ primjer ponašanja, a to će kod djeteta pobuditi impulse za oponašanjem istog. Pošto dijete u toj dobi sve osjete i podražaje prima „duboko“ i bez sposobnosti raspoznavanja smislenog ponašanja od onog nesmislenog i nama nepoželjnog, on u svoje ponašanje unosi sve što vidi da rade njemu bliski ljudi. (Jaffke, 2004) U ovom razdoblju se oblikuju i razvijaju tjelesni organi što se ne događa

u niti jednom drugom sedmogodišnjem razdoblju. Tijekom ostalih razdoblja samo fizičko tijelo raste, a to čini na temelju oblikovanja i razvoja koje se odvija u prvih sedam godina. Izmjenom mliječnih s trajnim zubima započinje drugo sedmogodišnje razdoblje tijekom kojeg se oslobađa eterično tijelo koji je prije bilo zaokupljeno stvaranjem organa. Tada dijete prestaje učiti samo pomoću oponašanja i počinje učiti slijedeći autoritet osobe (odgajatelja) jer voli tu osobu. U ovom razdoblju trebali bi voditi dijete tako da mu pomazemo pri donošenju odluka i presuda kako se astralo tijelo (koje još nije rođeno) ne bi oštetilo. Sljedeće, treće sedmogodišnje razdoblje započinje početkom puberteta kod djeteta, dakle kod djevojčica je to prva menstruacija, a kod dječaka početak mutiranja. Početkom ovog sedmogodišnjeg razdoblja rađa se astralno tijelo zbog čega osoba, odnosno dijete može samostalno procjenjivati ponašanja i situacije, odnosno počinje donositi unutarnje odluke o tome što je moralno, a što nije na temelju svoje savjesti, a ne samo oponašanja starijih i slušanja njihovog učenja. Posljednje sedmogodišnje razdoblje započinje u 21. godini života i označava rođenje vlastitog JA. Nakon rođenja JA osoba počinje vladati svojim životom u potpunosti, za razliku od prije kada su drugi ljudi, karma te okruženje u kojem živi pokretali i usmjeravali njegov život. Tijekom ovog razdoblja „*ja preuzima zadaću usavršavanja i razvijanja svih drugih dijelova bića, a prije svega povezivanje s duhom.*“ (Seitz i Hallwachs, 1997: 124)

Peto temeljno načelo kojim se vode waldorfski dječji vrtići je sveobuhvatno shvaćanje što podrazumijeva razmišljanje o jedinstvu duha i materije. Ovakvim razmišljanjem Steiner je pokušao objediniti umjetnost, znanost i religiju te poticao podjednako obrazovanje glave, srca i duše. „*Sve što dijete uči je cjelovit doživljaj njega samog i svijeta koji ga okružuje.*“ (Seitz i Hallwachs, 1997: 130) Odgoj i obrazovanje se ne razdvaja na teorijski i praktični dio, već sve uči kao cjelina. U waldorfskoj pedagogiji smatra se da je važno naučiti kako učiti, a ne prenositi same činjenice jer se tako dijete, odnosno čovjek, neće uravnotežiti samog sebe, ali i sebe sa svemirom. (Seitz i Hallwachs, 1997)

Sljedeće temeljno načelo waldorfske pedagogije je osposobljavanje osjetila. Steiner je smatrao da su osjetila ulaz kroz koji svijet ulazi u dijete. Kao što je već prije spomenuto,

dijete je tijekom prvog sedmogodišnjeg razdoblja osjetilno biće. Ono sve podražaje koji dolaze do njega prihvaća kao stvarne, realne i dobre te ih dijete pokušava oponašati jer ne može razumjeti realnost niti ispravnost postupaka i doživljaja. Zbog toga je od iznimne važnosti da tijekom tog razdoblja, u kojem dijete najčešće pohađa dječji vrtić, vodimo računa o tome kakvim podražajima okružujemo djecu i da im pomognemo da razvijaju sva osjetila koja posjeduju. Steiner osjetila razvrstava u tri kategorije te navodi ukupno dvanaest osjetila. Prva kategorija ili skupina osjetila nazivaju se „vanjska osjetila“, a oni su potvrđeni mišljenju. U „vanjska osjetila“ spadaju ja-osjetilo, osjetilo za riječi, osjetilo sluha i osjetilo za razmišljanje. Sljedeća skupina osjetila su tzv. „vanjsko-unutarnja osjetila“ kojima pripadaju osjetilo vida, ukusa, mirisa i osjetilo za toplinu. „Vanjsko-unutarnja osjetila“ su ustanovljena emocijama, a posljednja kategorija osjetila nazivaju se „unutarnjim osjetilima“ te su utvrđena željama, odnosno htijenjima. Toj kategoriji osjetila pripadaju osjetilo ravnoteže, osjetilo opipa, osjetilo za kretanje i osjetilo života. U tradicionalnom odgoju i obrazovanju prevladavaju osjetila vida i osjetilo sluha, dok se ostala osjetila većinom zanemaruju ili se razvijaju samo u određenim aktivnostima koje su predviđene upravo za njihov razvoj. Kako bi se sva osjetila ravnomjerno razvila, okolina u kojoj se dijete svakodnevno nalazi trebala bi biti što sličnija stvarnom svijetu. Novorođenčetu i malenom djetetu ne trebaju velike količine igračaka kako bi nahranili njegove osjetila, potrebni su mu samo njegovi udovi i glas majke. Igračke i materijali bi trebali biti izrađeni od prirodnih materijala te jednostavnog oblika kako bi potaknuli kreativnost kod djece. „*Osjetila djeteta u dječjem vrtiću potiču se na puno načina. To su grupne igre, slobodna igra, igre u krugu, igre s instrumentima za djecu, pjevanje, dječja euritmija, rad u vrtu ili bavljenje s lutkama, životinjama, krpicama itd.*“ (Seitz i Hallwachs, 1997: 134) Dijete bi u tom razdoblju također sve radnje trebalo obavljati ručno, a ne koristeći strojeve jer onda ne može povezati shvaćanje i funkciju određene radnje. U waldorfskoj pedagogiji medije smatraju kao prepreku za razvoj osjetila pošto kada djeca nešto iskuse pomoću medija, to iskustvo nije prožeto istinom. Ako dijete vidi drvo na televiziji, ali ne osjeti osjetom dodira kakve je drvo teksture, dolazi do konflikta unutar djeteta jer stvaraju prividne dojmove koje nisu u mogućnosti shvatiti kao nerealno. (Seitz i Hallwachs, 1997)

Posljednje načelo koje čini temelj waldorfske pedagogije je samoodgoj odgajatelja. Ovo se temeljno načelo najčešće pretpostavlja, no rijetko kada zapravo primjenjuje, pogotovo u klasičnom (tradicionalnom) odgoju i obrazovanju gdje još uvijek prevladava mišljenje da ukoliko odgajatelj nauči o djetetu, odgoju i pedagogiji u teoriji, da će on biti dobar odgajatelj. (Seitz i Hallwachs, 1997) Samu suštinu odgojno-obrazovnog rada čine susret i odnos odrasle osobe i djeteta. Upravo je zato dužnost odrasle osobe (odgajatelja) da taj susret bude produktivan i poticajan za dijete, a on to može učiniti jedino ukoliko i koliko to potiče njegov osobni razvoj. Jedna od temeljnih zadaća samoodgoja je promjena navika vlastitom voljom što se može dogoditi i zbog određenih vanjskih motiva ili podrške drugih. Steiner je u svrhu pripremanja i poboljšanja odgojno-obrazovnog rada naveo određene meditacije i vježbe kojima odgajatelj upoznaje samog sebe te radi na svome razvoju kao sudionik odgojno-obrazovnog procesa. Također, treba osvijestiti da kada odgajatelj promišlja o djetetu i njegovom razvoju, on ujedno promišlja i o sebi, točnije što bi on mogao učiniti kako bi potaknuo daljnji djetetov razvoj. (Patzlaff i Sassmannshausen, 2007) „*Odrasli im moraju (djeci) prenijeti umjetnost samoodgoja tako da bi na kraju svog školovanja bili zaista samostalni i da bi mogli pronaći svoje samoodređenje.*“ (Seitz i Hallwachs, 1997: 136) Na odgajateljima, a kasnije i učiteljima, je da djeci pokažu važnost samoodgoja i cjeloživotnog učenja i usavršavanja svojim primjerom kako bi nastavili biti aktivni u svome odgoju i obrazovanju nakon što izađu iz obaveznog školovanja.

3.4 Organizacija života i rada u waldorfskom dječjem vrtiću

U većini waldorfskih dječjih vrtića mogu se upisati djeca od navršene 3 godine pa do polaska u školu, no neki vrtići primaju djecu od 2 godin. Općenito su u jednoj odgojno-obrazovnoj skupini djeca različite kronološke dobi, dakle od 3 do 7 godina života te se većinom odgojno-obrazovni program odvija u trajanju od deset sati, odnosno od 7:00 do 17:00 sati. Seitz i Hallwachs kao osnovne elemente života i rada u waldorfskom dječjem vrtiću navode uređenje prostora i igračke, kolo, slobodnu igru, slikanje i druge umjetničke djelatnosti te ritam. Djeca koja pohađaju dječji vrtić nalaze se u prvom sedmogodišnjem razdoblju što

znači da oni uče oponašajući ljude oko sebe, u slučaju dječjeg vrtića, to su uglavnom odgajatelji, iako se važnost uloge roditelja i cjelokupnog socijalnog okruženja ne može izostaviti. U waldorfskim dječjim vrtićima, kao i u onim koji se temelje na klasičnoj pedagogiji, ne primjenjuju se metode direktnog teorijskih uputa niti se najveća pažnja usmjerava na pretjerano učenje činjenica jer je Steiner smatrao da pošto se u tom razdoblju eterično tijelo bavi oblikovanjem tjelesnih organa, ne bi ga preopteretiti s previše intelektualnog učenja kako životne snage ne bi prerano bile preusmjerene s oblikovanja fizičkog tijela. Umjesto bavljenja intelektom, aktivnosti u waldorfskom dječjem vrtiću su usmjerene prema njegovanje i usavršavanje osjećaja i volje. (Hoffmann, 1999)

3.4.1 Uređenje prostora i igračke

Prostor dječjeg vrtića, točnije sobe dnevnog boravka, koja je kvalitetno dizajnirana i uređena, djecu potiče na učenje. Iako se svaki dječji vrtić i njegovo uređenje donekle razlikuje, postoje određene karakteristike uređenja prostora koje se mogu pronaći u svim waldorfskim dječjim vrtićima. Neke od prepoznatljivih obilježja waldorfskih dječjih vrtića su zaobljeni uglovi na prozorima, rijetkost pravolinijskih oblika, obiteljska atmosfera te prevladavanje prirodnih materijala i drvenog namještaja. U waldorfskim dječjim vrtićima zidovi soba u kojima borave djeca obojena su bojom breskve koja je nanosena u tankom sloju. Izvor svjetla najčešće je prirodni uz nenametljivo umjetno svjetlo toplih nijansi. (Seward, 2019) Izgled sobe, a pogotovo stola za godišnja doba, odnosno svetkovni stol, mijenja se ovisno o godišnjem dobu i svetkovini. Kao i u klasičnim dječjim vrtićima, postoji hodnik, garderoba i kuhinja koje se ne razlikuju uvelike od dječjih vrtića čiji se rad temelji na tradicionalnom odgojno-obrazovnom radu. Osim boja zidova, i svi ostali dijelovi dječjeg vrtića umirujućih su i nježnih, pastelnih boja, a svi oblici su zaobljeni. Pošto je dijete u to doba (prvo sedmogodišnje razdoblje) u potpunosti osjetilno biće, osim boja i zaobljenosti oblika, u dječjem vrtiću se govori tihim glasom, pažljivo se sluša zvukove iz prirode, svira se harfa itd. Važan dio u sobi dnevnog boravka zauzima svetkovni stol koji zrcali zbivanja u prirodi. Svetkovni stol djeca zajedno s odgajateljem uređuju i oblikuju te prema njemu pokazuju

poštovanje i pažnju jer ga on povezuje s prirodom i ritmičkim ciklusima, uči zahvalnosti, pruža osjećaj sigurnosti itd. Puno pažnje se pridaje stvaranju ugodne atmosfere, slične obiteljskom domu.

Nadalje, izboru igračaka, odnosno materijala pridaje se puno pozornosti. Svi materijali su izrađeni od prirodnih materijala, a po teksturi i površini su što bliže izvornom materijalu. U waldorfskim dječjim vrtićima nema tehničkih niti digitalnih igračaka ili didaktičkih igračaka. Prevladavaju drvene igračke, lutke i životinje te neoblikovani prirodni materijali koji su raspoređeni po drvenim policama. Odgajatelji često izrađuju igračke pred djecom, a te igračke imaju malo karakteristika lika kojeg predstavljaju. (Seitz i Hallwachs, 1997) Lutke koje se nalaze u waldorfskim vrtićima najčešće su jednostavne jer je dijete koje se igra s lutkom taj koji ju „stvara“. Važnost lutke za dijete je velika jer ona služi kako bi dijete njoj moglo iskazati ono što je vidjelo od svojih roditelja, može joj povjeriti svoje radosti i brige itd. Unutarnji i vanjski doživljaji djeteta vrtićke dobi još uvijek su jedva pa razdvojeni. Tijekom igre dijete je u elementu kreativne slobode koja se sastoji od puno mogućnosti. Dijete ne doživljava vanjsku ljepotu lutke kojom se igra, već ono što on iz svog vlastitog bića unosi u lutku. Lutka djetetu predstavlja pratioca i suputnika na putovanju ka postojanju cijele osobe, a s lutkom dijete i razvija osnovne socijalne vještine i kompetencije. Kako bi lutka djetetu mogla pružiti sve navedeno, potrebno je da ona u igri može poprimiti različite oblike, emocije itd. Upravo su zbog toga lutke u sobi dnevnog boravka waldorfskog dječjeg vrtića jednostavne, bez obilježenih izraza lica, u mlađoj dobi i bez izraženih ruku i nogu. Figure životinja koje su prisutne u sobi dnevnog boravka trebale bi imati originalne karakteristike tih životinja, a ne karakteristike čovjeka koje često vidimo na plišanim igračkama. Takve karakteristike na životinjama mogle bi zbuniti dijete postajući nesigurno u pravu prirodu ljudskog bića. (Almon, 2014)

3.4.2 Kolo

Kolo ili krug je dio svakodnevice odgojno-obrazovne skupine koji se najčešće odvija ujutro, prije doručka. Oblik kruga važan je zbog jedinstva, ali i oblika bez početka i kraja, a nastaje prirodno kada se djeca međusobno prime za ruke. To bi trebalo biti vrijeme radosti i spokoja, odnosno temeljnog mira i sigurnosti za dijete. Kolo predstavlja jedinstvo, pa bi njegovi dijelovi trebali spontano teći jedan nakon drugog. Tijekom provođenja kola, odgajatelj pazi na ritam te na suprotnosti poput brzog i sporog kretanja, velikog i malog, glasnoću i tišinu, energičnost i nježnost, širenje i okupljanje itd. Što se tiče sadržaja kola, on je određen godišnjim dobom ili svetkovinom koja se slavi, a svaki sadržaj traje koliko i proslava, što je najčešće oko tri do četiri tjedna. Pjesme, stihove i igre koje se izvode u kolu, odgajatelj bi trebao izvoditi izgovarajući riječi tečno, povezujući dva stiha ili retka zajedno kako bi ih djeca mogla pratiti. Iz istog razloga važno je ponavljati stihove nekoliko puta. U kolu je također jako važna glazba i izbor iste. Glazba koja se koristi trebala bi biti sanjiva, kvalitetna i jednostavna. Često se u tu svrhu koriste i narodne melodije uz koje je djeci jednostavno pjevati. Potrebno je i paziti na ritam i tempo izvođenja pjesama i igara, ali i općenito govora tijekom kola. Treba uzeti u obzir da je tempo djeteta brži od tempa odrasle osobe, pa bi se njemu (tempu djeteta) trebalo prilagoditi. Tijekom provedbe kola trebalo bi koristiti i geste koja, u to doba, najčešće dolazi iz kvalitete predmeta ili aktivnosti objekta kojeg predstavlja. Odgajatelj bi gestu trebao započeti malo prije početka govora ili pjevanja kako bi ju djeca mogla lakše oponašati. Uloga odgajatelje tijekom kola drugačije je od njegove uloge tijekom ostatka dana. U kolu je odgajatelj taj koji postavlja tempo, a tijekom ostatka dana u potpunosti se prati tempo djeteta. (Almon, 2014) Uloga djeteta u kolu je da sudjeluje oponašajući odgajatelja u skladu sa svojim temperamentom i karakterom. Ni jedno dijete nije prisiljeno sudjelovati na onoj razini na kojoj mu to nije privlačno, pa će različita djeca sudjelovati u različitim dijelovima kola: neka samo slušaju i gledaju odgajatelja i drugu djecu, dok će neko dijete preuzeti ulogu u kolu. (Seitz i Hallwachs, 1997)

3.4.3 Slobodna igra

Igra je način na koji dijete najbolje uči, pa je tako slobodna igra jedan od nezaobilaznih dijelova dana u bilo kojem dječjem vrtiću, uključujući i waldorfski dječji vrtić. Pošto djeca igrom svijet čine svojim, uče o njemu i o sebi tijekom igre, te je to općenito najbolja prilika za samoobrazovanje djeteta, waldorfska pedagogija slobodnoj igri pridaje veliku pozornost. Tijekom igre dijete može istražiti i usavršavati sve životne vještine poput motoričkih, osjetilnih i društvenih vještina, a slobodnim igranjem dijete ima priliku razviti vlastitu individualnost. Slobodna igra trebala bi biti bez utjecaja odraslih poput davanja uputa ili prekidanja igre. Materijali i igračke koji se koriste tijekom slobodne igre trebaju minimalno određivati aktivnost i slijed igre kako bi samo dijete igri i stvarima u njoj moglo dati značenje te tako bio u potpunosti uvučen u svijet fantazije koji stvara. Dijete prilikom slobodne igre može vježbati autonomiju i slobodnost pošto djeluje isključivo iz unutarnje motivacije te sam definira vrijednosti i pravila igre. Razvojem djeteta mijenja se i priroda njegove slobodne igre tako da odražava njegov razvojni proces. Tijekom prve dvije godine djetetova života, ono slobodnom igrom otkriva vlastito tijelo, svoje ruke i noge te njihovu motoriku. Dijete također oponaša pokrete koje vidi da odrasli oko njega izvode. Njegove vlastite aktivnosti bude u njemu osjećaj za smisao stvari i njihovu međusobnu povezanost. Svaki pokušaj da se dijete nauči funkciji ili cilju njegove aktivnosti vjerojatno bi ga udaljio od te veze, a ne postigao spontano uranjanje, što je karakteristično za nesvjesni način učenja u prvim godinama života. Od druge od četvrte godine djetetova mašta raste te on objektima oko sebe daje nove i potpuno različite uloge od onoga za što se objekt inače koristi. Tijekom tog razdoblja mijenja se i utjecaj okoline na slobodnu igru djeteta, naime okolina počinje postajati izvor motivacije za dijete. Korištenjem predmeta na druge način od uobičajenog, percepcije djeteta spajaju se s osjećajima i mislima te se počinje razvijati mreža značenja. Nadalje, dijete u dobi od pet i šest godina vanjski poticaji i doživljaji prestaju biti osnovni poticaji za igru. Unutarnji poticaji poput sjećanja i djetetove mašte počinju biti važniji od vanjskih dojmova. Misao igre i njezina odvijanja dolazi prva, a tek tada se ti planovi izvršavaju. Iako materijali koji se koriste u igri mogu biti jednaki kao i u prijašnjoj dobi, dijete je uvjeren da njegov zamišljen svijet sličan onom stvarnom i realnom. Slobodna igra također postaje socijalna aktivnost te se ona nastavlja na prijašnju igru pa takve igre mogu

potrajati nekoliko dana. Ukoliko je djetetu omogućeno da prolazi kroz navedene faze razvoja slobodne igre, ono će moći razviti osjećaje, maštu i volju koji su međusobno povezani. Takvim razvojem djeca uče vjerovati vlastitim impulsima, aktivno ih pretvarati u stvarnost, shvaćati što želi i radi te počinje razumijevati posljedice svojih postupaka. Slobodnom igrom također se počinje razvijati i moral, moralne i društvene sposobnosti koje su važne za daljnji razvoj djeteta. Kako bi potaknuli ovakvu slobodnu igru, odgajatelji bi trebali djetetu dati dovoljno vremena, osigurati pozitivnu i mirnu atmosferu, kao i prirodne materijale koji će djetetu dati dovoljno prostora da im sam osmisli svrhu. Također je važno da se odrasli (odgajatelji) tijekom slobodne igre bave praktičnim, životnim aktivnostima poput šivanja lutki, popravljanja igračaka itd. Djeca će instinktivno početi oponašati ponašanje odgajatelja te se stvara pozitivna i radna atmosfera. (Patzlaff i Sassmannshausen, 2007) Pošto su odgajatelji udubljeni u svoj rad, kad i djeca, nije potrebno davati verbalne opomene. Tijekom slobodne igre odgajatelji također mogu pomoći djeci koja su neraspoložena zbog nekog razloga (umor, previše televizije itd.) Na kraju slobodne igre, djeca često zajedno pjevaju tijekom pospremanja sobe dnevnog boravka. (Seitz i Hallwachs, 1997)

3.4.4 Slikanje i druge umjetničke djelatnosti

„Sve što djeca u vrtiću čine prožeto je umjetnošću, ukrašavanje stola za godišnja doba isto tako kao i slika koja dočarava bajku, pjevanje u kolu isto tako kao i pričanje priča, zajedničko oblikovanje ukrasa za prostor isto tako kao i pravljenje kruha.“ (Seitz i Hallwachs, 1997: 153) Iako se umjetnost provlači kroz sve aktivnosti u waldorfskom dječjem vrtiću, aktivnosti poput slikanja, ručnog rada, glazbe, izrade lutaka itd. dio su dnevnog ritma koji se ponavlja svaki dan. Odgajatelj djecu podučava slikanju vodenim bojama. Sam postupak slikanja smatra se ritualom koji se ponavlja svaki put, a započinje prekrivanjem stolova krpama te ulijevanjem vode u staklenke. Djeca pomažu pri pripremi za slikanje promatrajući odgajatelja i oponašajući njihove postupke. Na početku djeca slikaju samo s jednom vodenom bojom, uvijek jednom od tri osnovne, primarne boje (žuta, crvena i plava). Za svaku boju koju djeca koriste, odgajatelj priča priču o toj boji kako bi se djeca bolje i dulje

koncentrirala na slikanje. Priča o boji govori o duhovnoj kvaliteti te boje kroz npr. priču o žutom suncu. (Seitz i Hallwachs, 1997) Proces slikanja je važan jer kod djece razvija vještine opreza, pažnje, praćenja tijeka procesa, čekanja itd., a navedene vještine potiču djetetovu dušu da se postupno budi, shvaća svoje fizičko tijelo te svoje udove i osjetilnu organizaciju učini osjetljivijim na podražaje. (Almon, 2014) Djeca se u dječjem vrtiću također upoznaju s ručnim radom koje u to doba predstavlja kreativnu igru, oponašanje i eksperimentiranje. Ručni rad u waldorfskom dječjem vrtiću započinje u prirodi, u dvorištu vrtića ili igralištu. Tamo djeca spontano i svojevolumno rukama oblikuju predmete i lutke od lišća, grančica, trave, cvjetova, pijeska, kamenja, zemlje, snijega te djeca počinju izrađivati krune i košare do lišća. Tijekom ovakvog ručnog rada odgajatelj bi djecu trebao što manje ometati, te im pomagati jedino kada je to potrebno. Ovakvo bavljenje i korištenje predmeta iz prirode kod djece potiče maštu te umjetničko stvaranje pretvara u užitak. Još jedan materijal koji se često koristi u waldorfskom dječjem vrtiću je neupredena vuna obojena biljnim, prirodnim bojama. Takvu vunu se može modelirati u prozirne loptice koje se mogu povećavati čupkanjem, smanjivati, oblikovati, okretati itd. Različitim oblikovanjem loptica može nastati priča ili obrnuto, loptice se mogu oblikovati slijedeć priču koju priča odgajatelj. Iz loptice može oblikovanjem nastati i ptica ili druge životinje koje se nadalje mogu „nadograđivati“ i drugim materijalima poput svile, konca, grančica... Od obojene vune nadalje izrađuju male lutke povezujući ga koncem ili tkaninom, kojima izrađuju kosu, odjeću i druge dodatke. Djeca će tijekom daljeg obrazovanja loptice vune ili jednostavne figurice pretvarati u cijele priče i fantastične svjetove, stvarati scenografiju za izvođenje tih priča, pa čak i pozornicu za njihovo izvođenje. Pri izradi figura, lutaka ili bilo kojeg umjetničkog djela važno je koristiti lijepe, čiste i prirodne materijale kako bi kod djece pobudili umjetnička osjetila i senzibilitet. Također je važno da ih odgajatelj inspirira svojim umjetničkim radom, ali ne inzistira na perfekcionizmu koje odrasli mogu postići. (Almon, 2014)

4. Ritam u waldorfskom dječjem vrtiću

U današnje, sve ubrzanije vrijeme življenja u kojem je prisutna tehnologija od najranije dobi djeteta, ritam i ritmički način života sve se više potvrđuje kao značajan aspekt življenja važan za dobrobit duše, ali i fizičko i psihičko zdravlje, kako odraslih, tako i djece. Ritmička struktura način djelovanja omogućuje pouzdanost i stabilnost, dok nedostatak istog rezultira nesigurnosti, motoričkom nemiru i izostankom uređenih misli. (Patzlaff i Sassmannshausen, 2007) Imajući to na umu, waldorfska pedagogija svoj rad temelji na ritmu koji se može primijetiti u godišnjem, tjednom i dnevnom ritmu dječjih vrtića koji svoj rad temelje na toj pedagogiji. „*Dnevni ritam u vrtiću može se usporediti naizmjeničnim udisajem i izdisajem – aktivnosti koje traže koncentraciju, nasuprot opuštenoj slobodnoj igri. Tjedni ritam odnosi se na pravilnu izmjenu umjetničkih aktivnosti tijekom tjedna, a godišnji ritam prati tijekom izmjene godišnjih doba i kršćanskih svetkovina, na čemu se temelji tematsko planiranje rada.*“⁵ Pošto Rudolf Steiner, odnosno waldorfska pedagogija, ne propisuje određeni kurikulum odgojno-obrazovnog rada, rad se odvija na temelju prirodnog ritma. Upravo se zbog ponavljajućeg ritma dana, tjedan i godine sadržaj koji se tako prenosi na dijete internalizira te postaje temeljem za formiranje navika i razvoj kreativnosti.

4.1 Dnevni ritam

Dnevni ritam, odnosno struktura dana u dječjem vrtiću, varira između odgojno-obrazovnih skupina te se stvara ovisno o potrebama djece koja pripadaju toj odgojno obrazovnoj skupini. Općenito se tijekom dana izmjenjuju elementi koncentracije i relaksacije, odnosno rada i igre. Pošto djeca ujutro dolaze u različito doba, od otvaranja dječjeg vrtića pa do jutarnjeg kola (oko 8:30), tada vlada razdoblje slobodne igre. Tada se djeca još razbuđuju te je nekima potrebno više pažnje odgajatelja, dok se druga djeca igraju samostalno ponuđenim

⁵ <https://waldorf-rijeka.hr/pedagoska-nacela/>

materijalima i lutkama. Nakon toga, kada sva djeca stignu u odgojno-obrazovnu skupinu, okupljaju se u jutarnjem kolu („sunašće“). U jutarnjem kolu, kojeg vodi odgajatelj, izvode se stihovi i pjesmice koje govore o svetkovinama ili godišnjem dobu koje se slavi u tom trenutku. Djeca ovisno o želji i znanju različito sudjeluju u kolu: neki samo slušaju, neki izvode pokrete koje odgajatelj pokazuje, dok neki pjevaju. Nakon kola slijedi doručak. Prije samog obroka djeca pjevaju pjesmicu kako bi se umirila i bila spremna za doručak te zahvalu za jelo. Zatim slijedi razdoblje koncentracije u obliku crtanja, slikanja, ručnog rada, euritmije itd. Tijekom tog perioda djeca su usredotočena na svoj zadatak te slijede upute i model koji odgajatelj predstavlja. Nakon toga djeca pospremaju materijale koje su koristili na njihova mjesta u sobi te slijedi ritmički dio dana. Tada odgajatelj svjesno radi na oblikovanju pokreta i slijeđenju ritma. Ovaj dio dana, kao i jutarnje kolo uvelike ovisi o godišnjem dobu i svetkovinama. Ponekad se ritmički dio dana može izgraditi u „blokovima“ od nekoliko tjedana, a katkad se stvaraju male predstave temeljene na pričama ili bajkama koje se izvode kroz dva do tri mjeseca. Nakon ritmičkog dijela dana djeca peru ruke te jedu užinu koja se najčešće sastoji od voća. Zatim djeca odlaze na vanjski prostor dječjeg vrtića gdje se provode radne aktivnosti poput sadnje, čišćenja vrta, ručnog rada, ali i slobodne igre tijekom koje se djeca neometano igraju. Tijekom proljetnih i ljetnih mjeseci, djeca više vremena provode na vanjskom prostoru pa se užina (voće) ponekad jede tijekom boravka vani. Nakon boravka na vanjskom prostoru, djeca se vraćaju u dječji vrtić, skidaju cipele i oblače papuče, pospremaju jakne, šalove, kape na svoje mjesto prije nego odlaze prati ruke i odlaze sjesti za stol kako bi jeli ručak. Ukoliko vrijeme nije povoljno, prevruće, kiša itd. vrijeme boravka na vanjskom prostoru se smanjuje te djeca se slobodno igraju u sobi dnevnog boravka dok nije vrijeme za ručak. Za ručak se ponavlja ista rutina kao i tijekom doručka, pjeva se pjesmica, odnosno brojilica kako bi se djeca umirila nakon čega se izgovara zahvala za hranu. Tek tada djeca počinju jesti. Sve obroke odgajatelji jedu s djecom, sjedeći za zajedničkim stolom što potiče opuštenu, prirodnu i obiteljsku atmosferu koja je prisutna u cijelom dječjem vrtiću. Nakon obroka djeca pomažu pri čišćenju stola i pripremanju sobe dnevnog boravka za popodnevni odmor koji slijedi nakon ručka. Djeca se spremaju za spavanje, oblače pidžame i peru zube te polako liježu u svoje krevete. Pri spremanju za krevet starija djeca pomažu mlađoj ako im

je potrebna pomoći, a odgajatelj priskače u pomoć samo ako je to neophodno. Kada su sva djeca u svojim krevetima, odgajatelj najčešće čita ili prepričava priču koja je povezana sa svetkovinom koja se slavi u tom trenu. Djeca predškolske dobi, koja ne spavaju tijekom popodnevnog odmora kako bi se pripremili za školu, provode tihe aktivnosti poput crtanja, čitanja slikovnica itd. Nakon buđenja djeca jedu marendu koja se često sastoji od voća, kao i užina. Djeca se sudjeluju u slobodnoj igri do odlaska iz dječjeg vrtića u razdoblju od 15:30 do 16:30.

Upravo zbog postojanja dnevnog ritma, koji je svaki dan isti, izostav razdoblja koncentracije, koji predstavlja tjedni ritam, djeca znaju što se događa i što slijedi tijekom cijeloga dana što im omogućuje da se osjećaju sigurno i opušteno u svojoj okolini.

4.2 Tjedni ritam

Tjedni ritam predstavlja raspored aktivnosti u odgojno-obrazovnom radu koje se ponavljaju istim redoslijedom iz tjedna u tjedan. Tjedni ritam varira ovisno o dječjem vrtiću, pa i odgojno-obrazovnoj skupini unutar istog vrtića. U ovom radu predstaviti ću tjedni ritam Dječjeg vrtića Mala Vila u Rijeci. Svaki ponedjeljak ponavlja se aktivnost slikanja biljnim akvarelom na mokrom papiru. Na početku pedagoške godine, djeci se daje samo jedna boja, žuta, plava ili crvena, a kasnije, kada u potpunosti dožive jednu boju, dodaju se druge. I u ovoj aktivnosti postoji povezanost s prirodom jer boje koje se koriste slijede boje prirode u godišnjem dobu u kojem se tada nalaze, pa se tako u jesen koriste crvena i žuta boja, zimi plava, u proljeće plava i žuta, a u ljeto sve tri boje (crvena, žuta, plava). Ova aktivnost potiče dječju imaginaciju i sanjajuću svijest, a u isto vrijeme predstavlja i opuštajuću radnju. U utorak se provodi euritmija, umjetnička aktivnost koja povezuje glazbu, govor i pokret. Srijedom djeca uz pomoć odgajatelja, pripremaju i peku kruh, odnosno kolače koje jedu za marendu. Ukoliko se ne pojedu svi ispečeni kruščići i kolači tijekom boravka u vrtiću, djeca ostatak nose kući. Četvrtkom se provodi aktivnost crtanja pastelama izrađenim od prirodnog pčelinjeg voska. Pastele su u obliku pločica kako bi odgovarali veličini dječjih ruku i

omogućili što prirodnije držanje. Pri crtanju se ne zadaje određena konkretna forma ili oblik koji se mora reproducirati već se djeci dozvoljava da crtaju bezbrižno, doživljavaju boje te koriste i razvijaju maštu. U petak se provodi aktivnost modeliranja u različitim materijalima: glina, nepredena vuna, pčelinji vosak itd. Modeliranjem potičemo razvoj volje kod djece, kao i razvoj kreativnosti. Petkom se često provodi i detaljnije čišćenje sobe dnevnog boravka kako bi djecu naučilo da za sobom ostavljaju čistu sobu kako bi ih ista dočekala na početku tjedna.⁶

U sobi dnevnog boravka najčešće se nalazi prikaz svakog dana u tjedna, odnosno aktivnosti koja se provodi toga dana kako bi djeca mogla imati vanjski prikaz ritma koji se kroz tjedan provodi. Ovako organiziran odgojno-obrazovni proces, koji uključuje tjedni ritam koji se ponavlja kroz cijelu pedagošku godinu jamči osjećaj stabilnosti i pouzdanosti koja je važna kako bi se djeca mogla pravodobno razvijati. Teme koje se obuhvaćaju u navedenim aktivnostima ovise o godišnjem ritmu, odnosno o tome koje se svetkovina tada slavi.

4.3 Godišnji ritam

U waldorfskom dječjem vrtiću ne postoji određeni nastavni plan i program provođenja odgojno-obrazovnog rada tijekom pedagoške godine, već se polazi od godišnjih doba i svetkovina koje se slave tijekom godine. Iako se rad temelji na svetkovinama i godišnjim dobima, na godinu se također gleda kao na cjelinu jer se tako razvija svijest o ritmovima godine koje doživljavamo iznutra, ali i izvana, u prirodi. Ovisno o položaju na kugli zemaljskog, različito doživljavamo godišnja doba i njihove promjene, no one su uvijek vidljive na neki, ponekad suptilan, a ponekad očit način. Čest primjer promjena godišnjih doba je sazrijevanje različitog voća i povrća. Tako se na primjer, na Havajima, ne vide evidentne promjene u prirodi, ali ljudi godišnja doba i njihov ritam promatraju pomoću sazrijevanja različitih plodova jer svaki plod sazrijeva u određenom mjesecu. U tome se primjeru vidi koliko ljudi čeznu za godišnjim ritmom i doživljajem istog, neovisno o tome

⁶ <https://waldorf-rijeka.hr/ritam-tjedna/>

jesu li ritmičke promjene dramatične ili suptilne. Još jedan način promatranja godišnjeg ritma jesu razlike godišnjih doba iz godine u godinu. Ne postoje dva jednaka ljeta, jeseni, zima niti proljeća, uvijek su neka toplija, vlažnija, kišovitija itd. od drugih, a upravo zbog toga nikada ne prestaje čuđenje i iznenađenje prirodom, njezinim promjenama i elementima. (Almon, 2014) Zbog toga ne postoji niti dvije jednake proslave svetkovina, pa čak niti u istom dječjem vrtiću. Na organizaciju, stvaranje i provođenje proslava svetkovina i godišnjih doba u jednoj odgojno-obrazovnoj skupini utječe velik broj faktora: usklađenost odgajatelja i djece s godišnjim dobom, razlike godišnjeg doba s obzirom na prijašnje godine, vlastita svijest o planiranju, ali i svetkovini, odnos odgajatelja, djece i roditelja te pedagoške godine... Svi navedeni faktori zajedno sudjeluju u stvaranju jedinstvene proslave svetkovine svake godine. (Honigblum, 2017)

Različiti dječji vrtići koji provode odgojno-obrazovni program koji se temelji na waldorfskoj pedagogiji slave različite festivale i svetkovine, no velika većina proslava se ponavlja iz vrtića u vrtić jer se temelje na radovima Rudolfa Steinera. Steiner je zagovarao razmišljanje da je Krist univerzalno biće koje pomaže razvoju čovječanstvu od njegova početka, pa se na takvom pogledu zasniva waldorfska pedagogija. U eteričnom svijetu, koji okružuje Zemlju, obitava Krist, a eterični svijet ima velik utjecaj na prirodu na Zemlji i godišnja doba koja se izmjenjuju. Iako je Steiner svoje učenje i razmišljanje o Kristu i svijetu na taj način predstavljao o svojim radovima, pa tako i onim koje uključuju waldorfsku pedagogiju, waldorfska pedagogija nije povezana s jednom religijom. Odgojno-obrazovni rad koji se temelji na waldorfskoj pedagogiji nastoji stvoriti okruženje gdje „najviša bića“, uključujući i Krista, mogu pronaći svoj dom, ali takav rad nije vezan uz niti jednu religiju. Upravo zato waldorfski dječji vrtići u različitim područjima slave različite svetkovine. (Honigblum, 2017)

U hrvatskim waldorfskim dječjim vrtićima najčešće se slave sljedeći svetkovine: Žetveni dan, Sveti Mihael, Sveti Martin, Sveti Nikola, Božić (Advent), Sveta Tri Kralja; karneval, Uskrs, Duhovi i Ivanje. Navedena slavlja mogu se podijeliti u četiri prirodna ciklusa koji slijede godišnja doba, pa tako postoji jesenski, zimski, proljetni i ljetni prirodni ciklus. Pošto djeca rane i predškolske dobi još nisu u stanju pojavu gledati kroz dugo vremensko razdoblje,

na odraslima je da im omogući prisutnost vanjskog znaka koji će potaknuti njegovo pamćenje. Vanjskim prikazom svoga znanja, odnosno pretakanjem znanja u aktivnosti koje se provode, omogućujemo djeci da vidljivim učinimo ono što znamo, razumijemo i želimo prenijeti njima. Vanjski prikaz svetkovine koja se slavi nalazi se na posebnom mjestu u sobi dnevnog boravka koje se naziva svetkovni stol. Svetkovni stol ima središnje mjesto u svakoj odgojno-obrazovnoj skupini, a uređuje ga odgajatelj zajedno s djecom. Osim što je vanjski prikaz našeg znanja o određenoj svetkovini, svetkovni stol ima i estetsku ulogu jer donosi prirodu u sobu dnevnog boravka te ju time čini privlačnijom i toplijom. Kao što je prije navedeno, ljudi su snažno povezani s prirodom, godišnjim dobima i prirodnim okruženjem, no naša povezanost s festivalima i svetkovinama nije tako direktna pa njima i njihovoj povezanost s ljudima moramo više razmišljati pri osmišljavanju slavlja. (Almon, 2014) „*Prirodna i duhovna događanja svakog godišnjeg doba slikovito se izražavaju u igri i kolu, u slikama na zidovima, u pričama koje se pričaju kao i na 'stolu za godišnja doba'*.“ (Seitz i Hallwachs, 1997: 143) Stol za godišnja doba, koji se još naziva i svetkovni stol nalazi se na vidljivom mjestu u sobi dnevnog boravka te ga odgajatelj uređuje ovisno o svetkovini ili godišnjem dobu koje se u to doba slavi.

Prva svetkovina koja se slavi u pedagoškoj godini je proslava žetve koja predstavlja vrijeme zahvalnosti za plodove, odnosno žetvu, a slavi se sredinom ili krajem rujna. Pri slavljenju ove svetkovine odgajatelj na umu treba imati pitanje „Kako možemo izraziti zahvalnost u svakodnevnom životu?“. Djeca iz dvorišta dječjeg vrtića, vrta istog ili od kuće donose plodove poput šarenih listova, začinskog bilja, žireva, češera i bilo kojih drugih plodova koji rastu i sazrijevaju u tom području. Doneseni plodovi koriste se na različite načine kao što su sušenje začinskog bilja, korištenje osušenih cvjetova za umjetničke aktivnosti, ukrašavanje svetkovnog stola itd. Proslava žetve tako se naziva jer se slave žitarice koje se u to doba godine ubiru poput pšenice, zobi, ječma i raži. Tijekom bilo koje od navedenih aktivnosti treba pridati pažnju činjenici da su ti plodovi darovi koje dobivamo od prirode koje poštujemo, cijenimo, ali i znamo iskoristiti. Žetveni dan započinje ritmičkim igrama u kolu koje se ponavljaju od početka pedagoške godine, a uključuju stihove o samoj žetvi, mljevenju žitarica, pravljenje brašna, pečenje kruha, sakupljanje plodova... (Almon, 2014)

Sljedeća svetkovina se slavi 29. rujna, a to je dan svetog Mihaela ili Mihovila o kojemu postoji mnogo legendi u različitim kulturama diljem svijeta. Sveti Mihael je u waldorfskoj pedagogiji slavljen jer je Steiner govorio o sedam arkanđela, od kojih svaki čovječanstvo vodi 300 godina, a trenutno nas vodi Mihovil (od 1879. godine). Njegov je mač iskovan iz zvijezda, a njegovo prisustvo nas ispunjava hrabrošću za suočavanje s poteškoćama. Na dan svetog Mihaela djeci se pričaju priče o borbi protiv zmajeva koje svladavaju svjetlosni mačevi napravljeni od zvijezda. Velika se pozornost pridaje razumijevanju i razvijanju osjećaja hrabrosti kod djece, bilo pričama, igrama, stihovima ili lutkama. (Almon, 2014)

Slijedi dan svetog Martina ili Martinje koje se slavi 11. studenog. Proslava ove svetkovine potječe od priče o Martinu, redovniku koji na svojem putovanju nailazi na prosjaka kojemu je bilo hladno te studene noći. Iako Martin kod sebe nije imao ništa osim fenjera koji mu osvjetljava put i crvenog ogrtača koji ga je grijao, želio je pomoći prosjaku pa je svoj ogrtač presjekao na pola i jednu polovicu dao njemu. Te je noći Martin sanjao Krista koji mu se ukazao te mu je to promijenilo život, a on je postao svetac. Priča o svetom Martinu priča se djeci tijekom ovog dana kako bi poručili da je važno širiti i dijeliti toplinu i dobrotu s drugima. (Almon, 2014) Također, djeca izrađuju kruščiće koji predstavljaju toplinu i ljubav te se oni dijele s drugom djecom, odgajateljima i roditeljima. Navečer obitelji djece zajedno šecu u tišinu, a u njihovoj šetnji put im pokazuje svijeća u lampionu čime djeci dajemo osjećaj povjerenja i unutarnje snage.⁷

Šestog prosinca obilježava se dan svetog Nikole, odnosno dolazak njega i njegovog pomoćnika Krampusa. Smatra se da Sveti Nikola ima zlatnu knjigu u kojoj ima zapisano sve što se dogodilo tijekom godine te time podsjeća da sve, dobro ili zlo, ostaje zapaženo u duhovnom svijetu. On ne kažnjava na temelju zlatne knjige, već predstavlja personifikaciju kozmičke savjesti, dok Krampus predstavlja lošu savjest koja nas prati. Legenda kaže da je sveti Nikola jako volio djecu za vrijeme svoga života te se zalagao za njihovu dobrobit pa je kao nagradu za svoja dobra djela dobio dopuštenje da svake godine, na jedan dan, šestog prosinca, djeci donosi nebeske darove te sakupljao njihovu ljubav koju nosi u nebesa kako

⁷ <https://waldorf-rijeka.hr/martinje-u-nasem-vrticu/>

bi pripremio put Kristu koji će doći na Božić. Darovi koje donosi sveti Nikola simbolički prikazuju samospoznaju o događajima i razvoju tijekom protekle godine, jer je svaka nova spoznaja, nebitno koliko velika, dar. (Almon, 2014) Djeca od svetog Nikole dobivaju jabuku, zlatni orah i medenjaka koji su ispekli odgajatelji te se iz zlatne knjige čita o dobrim djelima koje su djeca napravila tijekom godine, ali i djelima koje nisu trebala napraviti. Odgajatelji u zlatnu knjigu pišu u stihovima opisujući dobra djela i karakteristike svakog djeteta, kao i ono na čemu bi svako dijete moglo, odnosno trebalo, poraditi nadalje. (Seitz i Hallwachs, 1997)

Advent, četverotjedno razdoblje koje završava Božićem, najčešće počinje početkom prosinca. Prve nedjelje Adventa posjećuje se Adventski vrt gdje se provodi simbolička šetnja po vrtu vrtića u kojem je od grana napravljena spirala kojom djeca prolaze i na kraju dolaze do svijetla gdje pale vlastitu svijeću. (Seitz i Hallwachs, 1997) Tijekom razdoblja adventa u sobi dnevnog boravka veliku važnost imaju božićne jaslvice u kojima se nalaze pastiri koji se sve više približavaju jaslicama. Razlika između klasičnih božićnih jaslvice, koje su najčešće plastične, i onih postavljenih u waldorfskom dječjem vrtiću su figurice, odnosno lutke. Kao što je prije navedeno, lutke u waldorfskom vrtiću nemaju određene izraze lica niti brojne detalje na sebi, a izrađene su od vune. Tako je i sa svim lutkama (figurama) koje se mogu pronaći u božićnim jaslicama. Advent predstavlja najtamnije razdoblje u prirodi te razdoblje najkraćeg dana i svjetlosti. Zbog toga tijekom tog razdoblja cijelo vrijeme gore svijeće koje su djeca izradila od prirodnog voska kako bi prikazali svjetlo i toplinu koja je u nama. Adventske svijeće ukrašuju svetkovni stol na kome prevladavaju plave boje, te se pale svakoga tjedna po jedna. Uz svijeće, djeca izrađuju i druge poklone poput ukrasa za bor te peku kolače za svoje bližnje koje će im dati na organiziranoj svečanosti prije odlaska na praznike. Djeci se tijekom ovog perioda pričaju priče o Svetoj obitelji i rođenju Isusa, provode se igre i pjesme tijekom kola koje odgovaraju tematici Adventa, te se uvježbava „Božićna igra“ koja roditeljima biti pokazana na svečanosti. ⁸

⁸ <https://waldorf-rijeka.hr/godisnje-svetkovine/>

Na dan Sveta tri kralja, šestog siječnja, djeca uz mudrace s Istoka (Melkior, Baltazar i Gašpar) donose poklone malom Isusu. Poklanja se zlato jer se rodio kralj, tamjan jer se rodio Bog te smirna jer se rodio čovjek. (Seitz i Hallwachs, 1997)

Zatim slijedi period karnevala, odnosno maškara koji simbolizira odlazak zime i dolazak proljeća. Tijekom ovog razdoblja djeca postaju različiti „majstori“ te uče o njihovim zanimanjima izrađujući mnoge predmete. To je također vrijeme buđenja vilenjaka, duhova i patuljaka koji su bili skriveni pod zemljom tijekom zime. Karneval je vrijeme opuštanja, razigranosti, kreativnosti i mašte pa se djecu potiče na razvoj kreativnosti, upuštanje u igre uloga te ukrašavanje dječjeg vrtića u šarenilo boja. (Seitz i Hallwachs, 1997)

Sljedeća svetkovina koja se slavi je Uskrs koja predstavlja ponovno rođenje. Iako je Uskrs kršćanski blagdan, djeci rane i predškolske dobi ne govori se o kršćanskim sadržajima blagdana jer nisu još dovoljno zreli da bi razumjeli važnost i značaj Isusove smrti, nego im se približava čudo uskrsnuća pomoću klijanja biljaka. Proljeće, kao razdoblje buđenja, klijanja i rođenja predstavlja jednako iskustvo kao i Uskrs, u prirodnom tijeku života na Zemlji. Svako dijete posadi jedno sjeme te se željno iščekuje klijanje travke što predstavlja ponovno rođenje. Na Božić se darovi svetog događaja donose javno i otvoreno te čekaju djecu ispod bora. Na Uskrs se košara s darovima (jajima) skriva što simbolizira da darove moramo pronaći svojim mislima slijedeć svoje srce. Djeca pomažu s pripremanjem doma i dječjeg vrtića za Uskrs, čisteći i pospremajući te ukrašavajući pisanice i pripremajući gnijezda za jaja koja će zec donijeti. Tijekom perioda Uskrsa, ali i tijekom cijelog proljeća, u cijelom dječjem vrtiću vlada veselje i radost što se najbolje vidi u tempu, načinu izvođenja i temama igara i pjesama koje se izvode u kolu. (Seitz i Hallwachs, 1997)

Slijedi blagdan Duhovo koji se slavi pedeset dana nakon Uskrsa, a simbolizira povezivanje unutar zajednice. Tada se na svetkovnom stolu nalazi jedna veća svijeća koja predstavlja Isusa i dvanaest manjih koje predstavljaju dvanaest apostola. Svako dijete ima vlastitu svijeću koju pali ili na plamenu jedne od svijeća na svetkovnom stolu ili na plamenu svijeće drugog djeteta.

Završetak pedagoške godine predstavlja Ivanje koje započinje 24. lipnja, a traje četiri tjedna. Ivanje predstavlja suprotnost Božiću i Adventu te se proslavom Ivanja slavi ljeto. „*Skuplja se drvo, pjesme i plesovi uz veliku vatru povezuju djecu s stoljećimadugom tradicijom slavljenje ljeta*“ (Seitz i Hallwachs, 1997: 147) Pošto Ivanje predstavlja završetak pedagoške godine, ovo slavlje je ujedno i vrijeme opraštanja jednih od drugih, bilo zbog polaska u školu ili polaska na ljetne praznike.

Velik značaj tijekom pedagoške godine u waldorfskom dječjem vrtiću pridaje se proslavama rođendana. Slavljenik toga dana nosi krunu na glavi te se provodi proslava u kojoj sudjeluju sva djeca odgojno-obrazovne skupine. Stolice se postave u krug oko stola ukrašenog tkaninama na kojem se nalaze svjećice. Slavljenik na glavi nosi krunu te ogrnut plaštom, a prije proslave odabire tri prijatelja koja će biti njegovi anđeli. Anđeli sjede pored slavljenika obučeni u bijele haljine. Tada odgajatelj počinje s pričom o slavljeniku. Priča govori o slavljeniku koji se tada još nije rodi na ovoj Zemlji već živi u nekom drugom svijetu. On ima svog anđela koji ga uči o Zemlji, morima, planinama, životinjama i na kraju ljudima. Kada anđeo odluči da je slavljenik spreman, on se spušta na Zemlju te je dan svojim roditeljima koji ga željno iščekuju. Odgajatelj zatim priča o životu slavljenika te govori o njegovom djetinjstvu te u odgovarajuće doba pali jednu po jednu svjećicu koje predstavljaju dosadašnje godine koje je proživio na Zemlji. Kada dođe do sadašnje godine, pali posljednju svijetu te mu poklanja rođendansku knjigu koja se sastoji od poruka, slika i crteža ostale djece u odgojno-obrazovnoj skupini i odgajatelja. Također dobiva i poklon koji su odgajatelji izradili, najčešće je to vunena lutka, a nakon davanje darova slavljeniku se pjeva pjesmica „Sretan rođendan“. (Almon, 2014)

Godišnji ritam i proslava svetkovina sudionike odgojno-obrazovnog procesa povezuju s prirodom i okolinom koja ih okružuje. U ovakvom provođenju odgojno-obrazovnog rada ritam možemo primjetiti u ponavljanju istih svetkovina svake godine, iako se one u detaljima razlikuju. Također postoji ritam konstantnog mijenjanja, odnosno slavljenja „nove“ svetkovine, pa nema monotonije tijekom pedagoške godine.

5. ZAKLJUČAK

Ritam je pojava ponavljanja određenog uzorka ili pojave u jednakim vremenskim intervalima. Ova se pojava pojavljuje u većini aspekata života, pa tako i u odgoju i obrazovanju. Ritam je jedna od temeljnih elemenata života i rada u waldorfskim dječjim vrtićima čiji se odgojno-obrazovni rad temelji na učenju njegova utemeljitelja Rudolfa Steinera. Steiner je također razvio i antropozofiju, znanost koja tijelo čovjeka dijeli na 4 tijela: fizičko, duševno, eteričko tijelo i JA. Dijelovi tijela čovjeka razvijaju se u različitim dobima čovjeka. Antropozofija smatra da se čovjek razvija u sedmogodišnjim razdobljima koja započinju rađanjem jednog od navedenih tijela. Waldorfska pedagogija temelji se na sljedećim pedagoškim načelima: strahopoštovanje prema duhovnom podrijetlu čovjeka, temperamenti, sedmogodišnja razdoblja razvoja, odgoj onoga što dijete donosi sa sobom, sveobuhvatno shvaćanje, samoodgoj odgajatelja i osposobljavanje osjetila. Dječji vrtići koji svoj rad temelje na waldorfskoj pedagogiji od klasičnih dječjih vrtića razlikuju se po svojim osnovnim elementima, jedan od kojih je i ritam. Ritam se u waldorfskom vrtiću pojavljuje u obliku dnevnog, tjednog i godišnjeg ritma. Ponavljanje djetetu pruža osjećaj sigurnosti, koncentracije i pripadnosti. U odgojno-obrazovnom radu ritam predstavlja izmjenu igre i rada, opuštenosti i koncentracije što omogućuje djetetu stabilnost i pouzdanost. Dnevni ritam odnosi se na protek dana, od dolaska u dječji vrtić pa do odlaska iz njega. Ovaj se ritam ne mijenja uvelike osim umjetničke aktivnosti koja se provodi. Tjedni ritam označava promjenu aktivnosti koja se ponavlja iz tjedna u tjedan, na primjer svaki ponedjeljak je određen za crtanje, a svaki petak za modeliranje. Godišnji se pak ritam temelji na promjenama u prirodi, a realizira se slavljenjem svetkovina. Na osnovi svetkovina i godišnjih doba provodi se odgojno-obrazovni rad u waldorfskim dječjim vrtićima, jer se njihov rad ne temelji na određenom nastavnom planu i programu. Godišnji ritam djeca mogu vizualizirati pomoću svetkovnog stola, stola koji ima značajno mjesto u sobi dnevnog boravka i koje uređuju djeca s odgajateljem.

Ritam kao element života i rada u waldorfskom dječjem vrtiću odgovoran je za stvaranje novih navika kod djece, razvoja volje, kreativnosti, ali i za učenje o važnosti harmonije i sklada u životu.

6. LITERATURA

1. Almon, J. (ur.). (2014). *An Overview of the Waldorf Kindergarten: Articles from the Waldorf Kindergarten Newsletter 1981 to 1992* (Vol. 1.). Silver Spring: Waldorf Kindergarten Association of North America.
2. Guberina, P. (1986). Lingvistika govora kao lingvistička osnova verbotonalnog sistema i strukturalizam u općoj lingvistici. *Govor*, 3(1), 3-18.
3. Hoffmann, C. (1999). *The First Seven Years of Childhood*. Auckland: North Shore Rudolf Steiner Kindergarten.
4. Honigblum, S. (ur.). (2017). *Waldorf Early Childhood Education: An Introductory Reader*. Spring Valley: Waldorf Early Childhood Association of North America.
5. Jaffke, F. (2004). Stages of Development In Early Childhood: Tasks and Goals for Parents and Educators. U S. Howard (ur.), *The Developing Child: The First Seven Years* (str. 7-12). Spring Valley: Waldorf Early Childhood Association of North America.
6. Matijević, M. (2001). *Alternativne škole: didaktičke i pedagoške koncepcije*. Zagreb: Tipex.
7. Matijević, M., Bilić, V., Opić, S. (2016), *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Patzlaff, R. i Sassmannshausen, W. (2007). *Developmental Signatures: Core Values and Practices in Waldorf Education for Children Ages 3–9*. Ghent: The Association of Waldorf Schools of North America.
9. Seitz, M. i Hallwachs, U. (1997). *Montessori ili walorf? : knjiga za roditelje, odgajatelje i pedagoge*. Zagreb: Educa.
10. Seward, E. (2019). Engaging the Sense of Well-Being: School and Classroom Design in Waldorf Schools. *Editor's Introduction*, 24, 30.
11. Silveira Barbosa, M. C. (2013). Vrijeme i ritam svakodnevice u ranom odgoju. *Djeca u Europi: zajednička publikacija mreže europskih časopisa*, 5(10), 4-5.
12. Šamanić, S. (2011). *Glazbeni ključ*. Rijeka: Učiteljski fakultet u Rijeci.